

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук Войтенко Тетяни Віталіївни на дисертацію Лопатіна Антона Володимировича «Процесуальні засоби усунення судових помилок у цивільному судочинстві України», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Вивчення змісту дисертації, автореферату дисертації та наукових праць Лопатіна Антона Володимировича дає підстави зробити висновок про актуальність обраної теми, достатній ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень та висновків, що виносяться на захист, їх практичну значущість, а також про глибокий аналіз питань, пов'язаних з процесуальними засобами усунення судових помилок у цивільному судочинстві України.

Обрана дисертантом тема для дослідження є дійсно актуальною і торкається широкого кола питань цивільного процесуального права. Напрямок дослідження обумовлений інтересами автора до всіх факторів і компонентів, які впливають або можуть вплинути на існування судових помилок у цивільному процесі. Визначаючи актуальність роботи, дисертант правильно виходив з того, що рішення суду, постановлене із судовими помилками, не може мати характеристику законного, обґрунтованого та своєчасного, а тому правильно визначив задачі дисертаційного дослідження в цьому контексті. Авторське розуміння судової помилки зумовило необхідність дослідити цілу низку теоретичних і практичних питань. Зокрема, мова йде про визначення ознак судових помилок та їх класифікацію, узагальнення причин і умов, які призводять до винесення

судових рішень з помилками, а також формулювання концепції шляхів усунення судових помилок, що «принижують» роль судового рішення.

Проведене автором дослідження зумовлене відсутністю окремих монографічних робіт, присвячених вивченню такого явища як судова помилка, необхідністю вдосконалення цивільного процесуального законодавства та практики застосування судами положень матеріального і процесуального законодавства. Під призму судової реформи та приведення цивільного процесуального законодавства до європейських стандартів, автором обґрунтовується необхідність визначення способів виправлення судових помилок та заходів, спрямованих на їх недопущення.

Таким чином, наведені дисертантом аргументи свідчать на користь необхідності активізації наукових досліджень, спрямованих на розробку наукових положень і практичних рекомендацій щодо усунення судових помилок у цивільному судочинстві України. Саме на вирішення цього завдання і спрямоване дисертаційне дослідження, що свідчить про його підвищену актуальність та практичну значимість.

Крім того, сам автор, на наш погляд, досить вдало визначає актуальність теми дослідження, по-перше, вказівкою на явно недосконале законодавче регулювання засобів усунення судових помилок у цивільному судочинстві України, по-друге, обґрунтуванням причин такого стану речей, по-третє, формулюванням мети дослідження, яка полягає у тому, щоб на основі наукового аналізу, вивчення та узагальнення теоретичних розробок, чинного законодавства України та практики його застосування визначити та комплексно дослідити основні засоби усунення судових помилок, і на цій основі сформулювати теоретичні висновки та науково обґрунтовані рекомендації щодо недопущення судових помилок у подальшому.

Таким чином, викладене вище свідчить, що обрана автором тема для дослідження і поставлена мета присвячені дійсно актуальній проблемі, вирішення якої допоможе отримати цілісне уявлення про засоби усунення

судових помилок в цивільному судочинстві, та виробити конкретні рекомендації з удосконалення національного законодавства в даній сфері.

Наукова новизна отриманих дисертантом результатів полягає у тому, що робота дійсно є одним з перших в українській правовій науці монографічним дослідженням, в якому з урахуванням положень чинного законодавства, міжнародних стандартів і судової практики проведено комплексний аналіз теоретичних і практичних засад усунення судових помилок у цивільному судочинстві, розкрито суперечності правового регулювання механізму усунення судових помилок, а також визначено окремі шляхи їх подолання. Вона також визначається сучасною постановкою проблеми, виявленням і дослідженням нових ідей та тенденцій розвитку відносин при здійсненні цивільного судочинства. Аналіз рецензованої дисертації дозволяє стверджувати, що в результаті проведеного дослідження автор досяг визначеної мети та дав відповіді на поставлені завдання. При цьому сформульовані висновки та пропозиції є достатньо аргументовані, відповідають вимогам сьогодення та можуть бути застосовані в судовій практиці.

Зокрема, не можна не погодитись із твердженням автора про те, що своєчасність, неупередженість і справедливість є якісними ознаками рішення суду. Відповідно, ідеальною моделлю судового рішення визнається справедливе рішення суду, що своєчасно прийняте неупередженим судом. Зважаючи на те, що судова помилка є багатограним юридичним явищем, що включає різні компоненти, відсутність якоїсь якісної його ознаки свідчить про дефект судового рішення, а в окремих випадках – про наявність судової помилки. На основі проведеного дослідження дисертант робить логічний висновок, що судові рішення повинні відповідати матеріальним і процесуальним аспектам, а також умовам щодо його майбутнього виконання (стор. 39-42 дисертації).

Корисним є те, що дисертант не просто пропонує власне розуміння такого процесуального явища як судова помилка (стор. 4 автореферату), а

обґрунтовує свої доводи на підставі дослідження сутності судової помилки, яка по-перше, може виникати в результаті розумової діяльності судді у вигляді неправильного висновку судді щодо суті розглядуваного судом питання; по-друге, може бути неумисним протиправним діянням судді, що призвело до недосягнення цілей цивільного судочинства або підстав щодо їх недосягнення; по-третє, може мати прояв у об'єктно-протиправному результаті судової діяльності, а саме – відсутності захисту порушених чи оспорюваних прав, свобод, законних інтересів осіб та держави (с. 51-52 дисертації).

Також, варто зауважити, що автор дисертації достатньо велику увагу приділив питанню зниження рівня довіри до судочинства в цілому через наявність феномену судових помилок при його здійсненні. В цьому аспекті правильно акцентовано увагу на тому, що виконання рішення суду сприймається через призму мети здійснення судочинства, а також мети конкретного суб'єкта, на користь якого винесено рішення суду (стор.53 дисертації).

З позитивного боку слід відмітити наукові спроби автора більш детально розкрити ознаки рішення суду, що не має помилок, зокрема: повноту судового рішення (властивість, яка характеризує ступінь відповіді суду на всі заявлені вимоги), його визначеність (передбачає наявність чітких лексичних формулювань у всіх його частинах) та зрозумілість (полягає в логічному, чіткому, переконливому і зрозумілому викладенні його змісту, а також у відсутності граматичних, стилістичних, арифметичних та цифрових помилок) (с. 54-55).

З наукової точки зору цікавим аспектом виступає підняте автором дисертації питання про мотиви допущення судової помилки. В цьому контексті автором слушно доводиться позиція, згідно якої, ми не можемо стверджувати про вину суду, а відповідно і про притягнення останнього до відповідальності, якщо допущена судом помилка зумовлена прогалинами у праві, колізіями, неправильністю тлумачення тощо. Якщо ж судом

навмисно на неналежному рівні виконано покладені на нього обов'язки, що призвели до допущення судової помилки, то це слід розцінювати як правопорушення, що є підставою застосування до суду відповідного виду відповідальності (стор. 70 дисертації). Наведений підхід автором також застосовано при класифікації судових помилок на об'єктивні та суб'єктивні (стор. 82-84 дисертації).

В розрізі розглядуваного питання, правильним видається дослідження автором причин судових помилок: недостатнього рівня навчання та професійної підготовки суддів; відсутності відповідних моральних якостей у суддів; недостатніх знань норм матеріального і процесуального права тощо. В свою чергу, дисертант підтримує позицію, що до умов, тобто обставин, які сприяють виникненню наслідків, але самі по собі судову помилку не викликають, потрібно віднести: недосконалість, прогалини та протиріччя діючого матеріального та процесуального законодавства; постійне оновлення законодавства і нестабільність судової практики; надмірну завантаженість судів; недостатнє фінансування судів, їх матеріально-технічне забезпечення, умови праці суддів та працівників апарату суду та ін. (стор. 92-93, 102-103 дисертації).

На основі таких тверджень, дисертантом вдало запропоновано способи протидії виникненню судових помилок, а саме: підвищення кваліфікації суддів; підвищення ролі апеляційного суду та суду касаційної інстанції; співпраця судів між собою щодо обміну досвідом, надання методичного забезпечення та проведення аналізу судової практики, запровадження судового прецеденту (стор.104-111 дисертації).

Аргументованими та правильними видаються пропозиції автора дисертації визначати спосіб усунення судової помилки залежно від її змісту, який характеризується неправильністю встановлення обставин, що мають значення для справи; неправильністю процесу доказування; неправильним застосуванням судом норм матеріального права чи порушенням норм процесуального права (стор. 114-119), а також

запропоновані ним заходи оптимізації здійснення цивільного судочинства (стор.140-151).

Таким чином, з урахуванням зазначеного можна стверджувати, що новизна дисертації виявляється як у самому підході до досліджуваних проблем, так і у запропонованому розв'язанні конкретних питань.

Обґрунтованість наукових положень дисертації та достовірність одержаних результатів підтверджена теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом та узагальненням наукових праць, комплексним аналізом законодавства та судової практики у цій сфері.

У першу чергу, з позитивного боку слід відмітити надзвичайно чітке та правильне визначення автором роботи об'єкта та предмета дослідження. У свою чергу, правильне розуміння об'єкта та предмета дослідження дозволило автору зробити свою наукову ідею цілісною, обґрунтованою та донести до наукової громадськості власні ідеї та пропозиції, а також уникнути формалізму і зробити дисертацію реальним внеском в науку цивільного процесуального права.

Крім того, під час дослідження було використано широкий спектр як загальних, так і спеціальних методів і прийомів наукового пізнання, застосування яких дозволило всебічно проаналізувати об'єкт дослідження.

З позитивного боку слід відмітити те, що рецензована дисертація містить глибокий аналіз досягнень авторів, які суміжно вивчали дану проблематику, а саме: С.Н. Абрамова, П.В. Алексєєва, І.В. Андропова, С.С. Бичкової, Ю.В. Білоусова, С.В. Васильєва, Є.В. Васьковського, М.А. Вікут, Р.О. Гаврик, О.В. Гетьманцева, Т.Н. Губар, К.В. Гусарова, М.А. Гурвича, П.П. Заворотка, О.Ф. Клейнмана, О.О. Кармази, В.В. Комарова, С.О. Корєда, В.М. Коссака, М.В. Краснова, В.М. Кройтора, Г.З. Лазько, Ю.Д. Притики, Л.О. Терехова, В.І. Тertiшнікова, М.К. Треушнікова, С.Я. Фурси, Є.І. Фурси, Н.О. Чечіної, М.С. Шакарян, В.М. Шерстюка, М.Й. Штефана, С.В. Щербак, К.С. Юдельсона, В.В. Яркова та інших (загалом – 186 найменувань) (с. 172-193).

Суттєвою є також емпірична база проведеного дослідження, яку складають щорічні статистичні дані аналізу стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції, роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, узагальнення Верховного Суду України, рішення судів апеляційної та касаційної інстанцій в конкретних цивільних справах, в яких висловлюється правова позиція щодо правильності застосування норм цивільного процесуального права, а також юридична публіцистика і довідкові видання. Автором також був використаний власний досвід роботи на посаді судді.

Наукова та практична значущість отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції спрямовані на подальше вдосконалення процедури усунення судових помилок, і можуть бути використані: у науково-дослідній роботі – для подальшого дослідження теоретичних засад цивільного процесу взагалі та процесуальних засобів усунення судових помилок в цивільному судочинстві зокрема, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення цивільної процесуальної форми захисту прав, підготовки науково-правових експертних висновків до законопроектів у цій сфері; у правотворчості – при підготовці змін до Цивільного процесуального кодексу України, а також експертно-аналітичних матеріалів, які стосуються проблем ефективності цивільного судочинства та спрямовані на усунення судових помилок в ньому; у правозастосовній діяльності – при підготовці роз'яснень щодо усунення судових помилок у цивільному судочинстві та недопущення їх у майбутньому, а також вдосконаленні судової практики перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку; у навчальному процесі – при розробці навчальних програм, підготовці навчальних посібників та викладанні курсів «Цивільний процес», «Актуальні проблеми цивільного процесу».

Наукові положень, висновки та рекомендацій дисертації достатньо повно викладені в авторефераті та опублікованих працях. Автореферат дисертації відповідає її змісту та повністю відображає основні положення і результати дослідження. Дисертацію та автореферат оформлено відповідно до встановлених вимог.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертаційному дослідженні, досить повно репрезентовано в 11 опублікованих автором працях.

Оформлення дисертації та автореферату дисертації Лопатіна А.В. відповідає тим вимогам, які висуваються до такого роду робіт. Зокрема, слід відмітити, що структурно дослідження побудовано логічно, розділи і підрозділи взаємопов'язані між собою. Вибрана структура дисертації дозволила автору послідовно і системно проаналізувати широкий спектр питань, які стосуються процесуальних засобів усунення судових помилок. При розбитті розділів основного тексту на підрозділи автором дотримані правила пропорційності, не пересіченості та взаємовиключення. Автор послідовно виклав матеріал, в основному правильно співвідносячи загальнотеоретичні та практичні питання, сформулював необхідні наукові дефініції.

Предмет дослідження визначений в межах науки цивільного процесу та відповідає науковій спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Мета і завдання, визначені автором у вступі, відповідають змісту дослідження та загальним висновкам, а всі висновки та рекомендації, зроблені автором, об'єднані провідною ідеєю удосконалення механізму усунення судових помилок у цивільному судочинстві України.

В цілому дисертаційне дослідження виконане на належному рівні.

Разом з тим, аналіз дисертації та автореферату дисертації дає підстави зробити наступні зауваження та рекомендації:

Перше зауваження стосується назви підрозділів 1.1. та 1.2. дисертації та викладеного в авторефераті основного змісту даних підрозділів. Зокрема, у підрозділі 1.1 дисертації (стор. 13-38 дисертації) йдеться про стан наукового вивчення такого феномену як судова помилка, окреслено основні здобутки наукової доктрини з вирішуваної проблематики та загальнометодологічні засади дослідження, сформульовано висновок про необхідність комплексного вивчення процесуальних засобів усунення судових помилок. Попри це, підрозділ 1.1. дисертації має назву «Правова природа та значення судових помилок», яка, як на нашу думку, не зовсім вдало відображає зміст викладеного у даному підрозділі матеріалу. При цьому, поняття та зміст судових помилок розкрито в підрозділі 1.2 дисертації «Поняття та особливості судової помилки». З огляду на зазначене, дисертант помилково, як на нашу думку, на с. 6 автореферату зазначив про дослідження ним сутності судових помилок, їх поняття, змісту та класифікації при викладі змісту підрозділу 1.1. Видається, що підрозділ 1.1. дисертації повинен був мати назву «Стан наукового вивчення засобів усунення судових помилок та загальнометодологічні засади дослідження».

По-друге, здійснюючи поділ судових помилок залежно від процедури їх усунення на виправлені та не виправлені (латентні) судові помилки (стор. 84-87 дисертації), автор піднімає питання про необхідність встановлення контролю над законністю, обґрунтованістю і справедливістю судових рішень з метою недопущення існування судових помилок взагалі. Поділяючи позицію автора про те, що судова помилка, в разі її наявності, повинна бути усунута, хотілось би почути позицію автора про те, як саме повинен здійснюватися запропонований контроль над законністю судових рішень, яким органом та у який спосіб, якщо судові рішення не оскаржувалося або ж в силу вимог закону не підлягає оскарженню?

По-третє, класифікуючи судові помилки залежно від стадій цивільного судочинства, автор опосередковано торкається випадків допущення судової помилки судом касаційної інстанції. Разом з тим, у дисертації залишилися

нерозкритими випадки допущення судових помилок судом касаційної інстанції, питання про їх виявлення та способи усунення, з огляду на те, що рішення касаційного суду є остаточним та оскарженню не підлягає. У цьому контексті автор чітко не висловив свою думку з даних питань, а тому позицію дисертанта хотілось би почути під час прилюдного захисту.

По-четверте, пропонуючи такі способи протидії виникненню судових помилок як підвищення кваліфікації суддів; підвищення ролі апеляційного суду та суду касаційної інстанції; співпрацю судів між собою щодо обміну досвідом, надання методичного забезпечення та проведення аналізу судової практики, автор чомусь не розкрив сутність запропонованих заходів, не конкретизував їхню мету та значення для цивільного судочинства.

По-п'яте, розрізняючи поняття «судова помилка» та «недолік судового рішення», дисертант пропонує різні способи їх усунення з урахуванням того, що недоліки судового рішення можуть бути усунуті судом, який ухвалив таке рішення, а судові помилки – лише судом вищої інстанції. Разом з тим, у цьому контексті автором не розглядається питання про усунення дефектів судового рішення в порядку перегляду рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, коли судові рішення скасовується, однак не судом вищої інстанції, а тим же судом в іншому складі суду. Залишається не зрозумілою позиція дисертанта, до якої групи дефектів – «судова помилка» чи «недолік судового рішення» можна віднести нововиявлені обставини.

По-шосте, в умовах проведення судової реформи та формування нового Верховного Суду, в роботі також хотілось би побачити висловлену позицію автора щодо змін в Цивільному процесуальному кодексі України, які стосуються процедури та повноважень суду касаційної інстанції усувати судові помилки. В контексті запропонованих змін – дізнатися, чи вважає дисертант такі зміни позитивними, та які недоліки вбачає на перший погляд.

Водночас, зроблені зауваження стосуються спірних і малодосліджених питань, а тому, не впливають на високий науковий рівень дисертації, яка є цікавою, корисною, самостійною і завершеною творчою працею.

Вищевикладене дозволяє зробити однозначний висновок, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю і достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, а також за оформленням дисертація відповідає вимогам, передбаченим пунктами 9, 11, 12 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, та вимогам МОН України, які висуваються до кандидатських дисертацій.

Дисертація Лопатіна Антона Володимировича «Процесуальні засоби усунення судових помилок у цивільному судочинстві України» є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для науки цивільного процесуального права. Автор дисертації на основі публічного захисту заслуговує присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

**кандидат юридичних наук,
суддя Подільського районного
суду м. Києва**

Т.В. Войтенко
